

Національний
банк України

Трансформація платіжного балансу під час великої війни і повоєнні виклики

Ольга Туча

Відділ аналізу зовнішнього сектору

**Департамент монетарної політики та
економічного аналізу**

Зміст

- Характеристики платіжного балансу України в часи до великої війни
- Вплив повномасштабного вторгнення на платіжний баланс
  - Трансформація зовнішньоторговельного обороту
  - Фінансові потоки: донорська підтримка та втрата інвестицій
  - Валові міжнародні резерви в ролі буферу
- Платіжний баланс України під час відбудови після завершення повномасштабного вторгнення
  - Необхідні передумови успішного повоєнного відновлення
  - Стійкість зовнішнього сектору як результат реалізації реформ

Характеристики платіжного балансу в часи до великої війни

Що таке платіжний баланс?

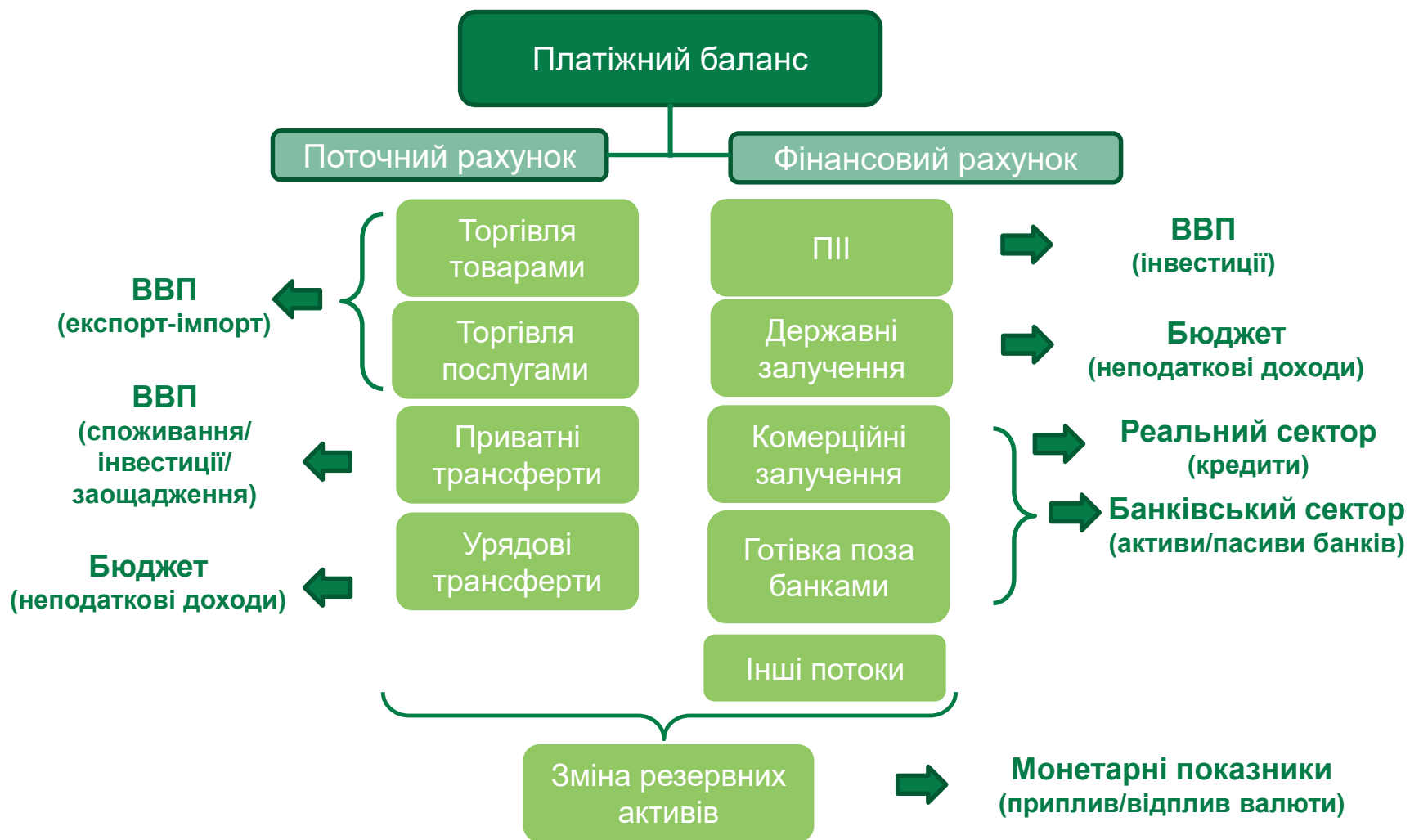
Платіжний баланс – це статистичний звіт, який у систематизованому вигляді відображає економічні операції між резидентами *та нерезидентами* за певний період часу. Включає в себе поточний рахунок, рахунок операцій з капіталом та фінансовий рахунок з урахуванням резервних активів

Необхідність складання платіжного балансу зумовлена:

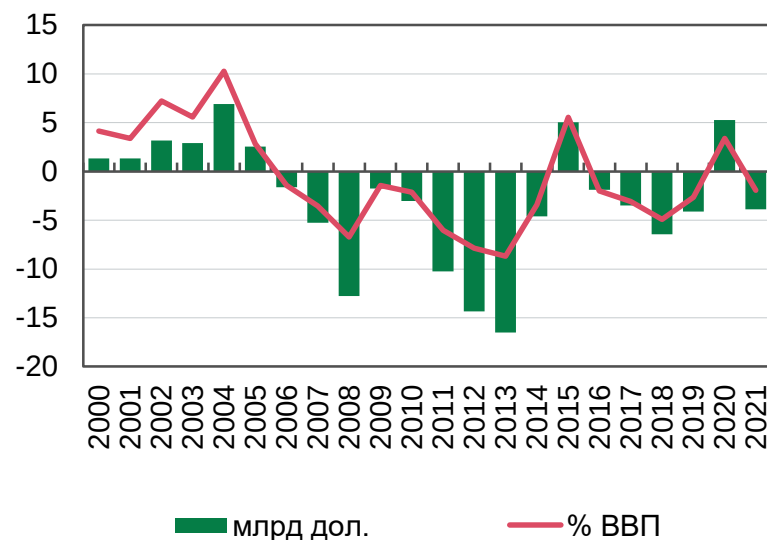
- Визначення рівня участі країни у світовій економіці, оцінка конкурентоздатності та кредитоспроможності
- Розробка адекватних заходів монетарної політики з метою оптимізації зовнішньоекономічної діяльності
- Забезпечення стабільності фінансової системи через своєчасне реагування на інформацію з платіжного балансу
- Забезпечення контролю за розрахунками за зовнішньоекономічну діяльність

Схема платіжного балансу і зв'язок з іншими секторами

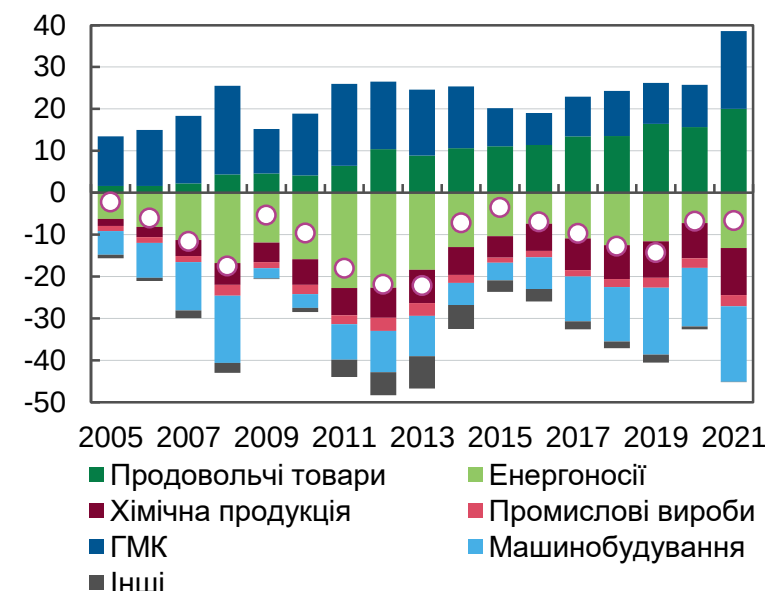
Поточний рахунок: дефіцит типовий для країн, ринки яких розвиваються

Поточний рахунок

Джерело: НБУ.

Сальдо торгівлі товарами, млрд дол.

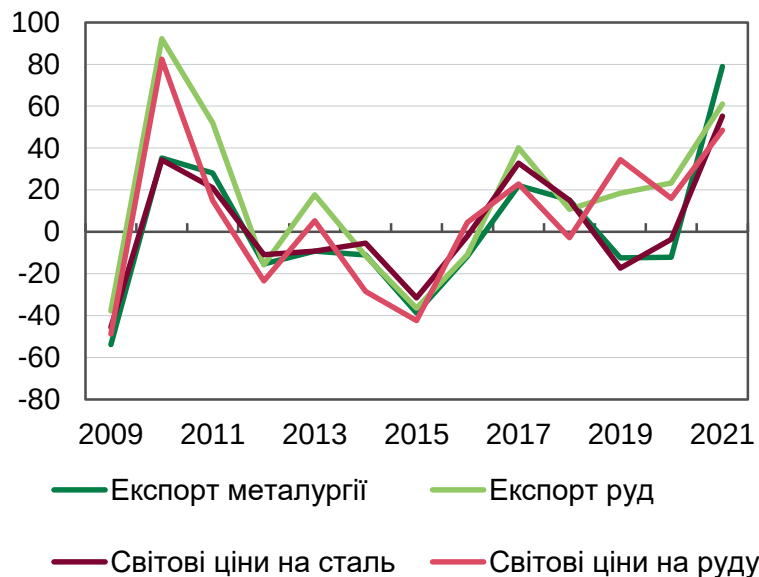

Джерело: НБУ.

- "Дефіцитність" поточного рахунку є типовим явищем для країн, ринки яких розвиваються та які не є багатими на енергоресурси. Це, серед іншого, зумовлено підвищеною потребою в інвестиційних товарах та інших товарах проміжного споживання
- Під час криз (2008, 2014-2015, 2020 роки), зазвичай, стан поточного рахунку різко поліпшується через звуження внутрішнього попиту внаслідок кризових явищ
- Торгівля товарами в хронічному дефіциті: в експорті переважають більш дешеві сировинні товари, в імпорті – більш дорогі високотехнологічні та енергетичні

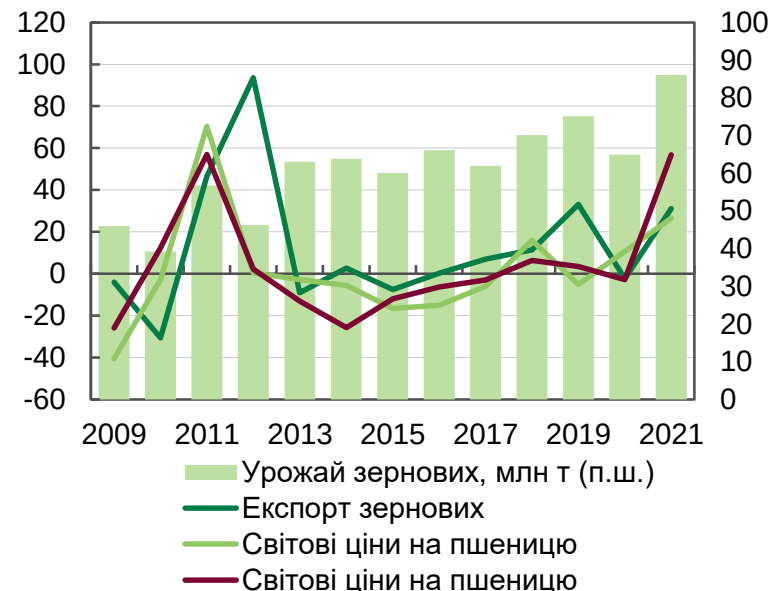
Сировинна природа експорту товарів як чинник високої залежності від зовнішньоекономічної кон'юнктури

Експорт продукції ГМК та світові ціни, % р/р

Джерело: НБУ, Thomson Reuters, World Bank.

Експорт і врожай зернових, світові ціни, % р/р

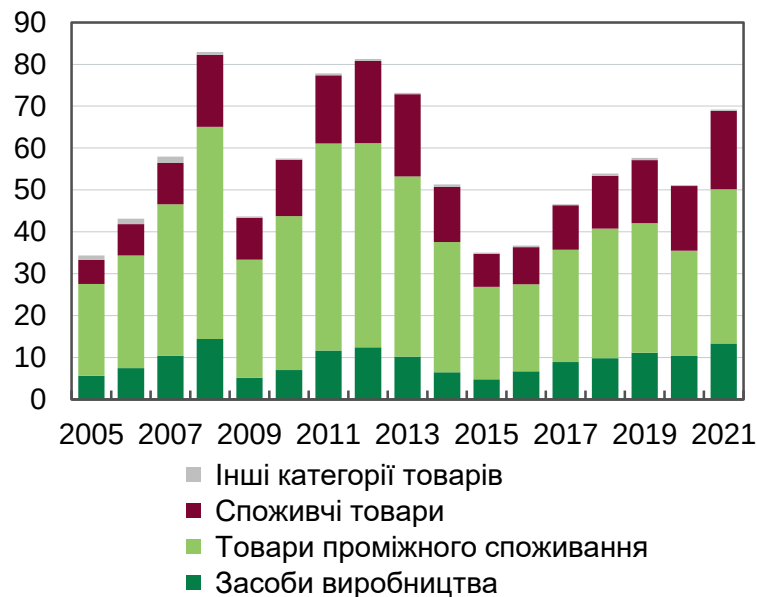

Джерело: ДССУ, НБУ, World Bank.

- У структурі експорту переважали сировинні товари, в основному це продукція АПК та ГМК. Це зумовлювало високу вразливість економіки України до змін зовнішньоекономічної кон'юнктури через високу волатильність цін на такі товари
- Висока залежність експорту товарів від урожаю сільськогосподарських культур

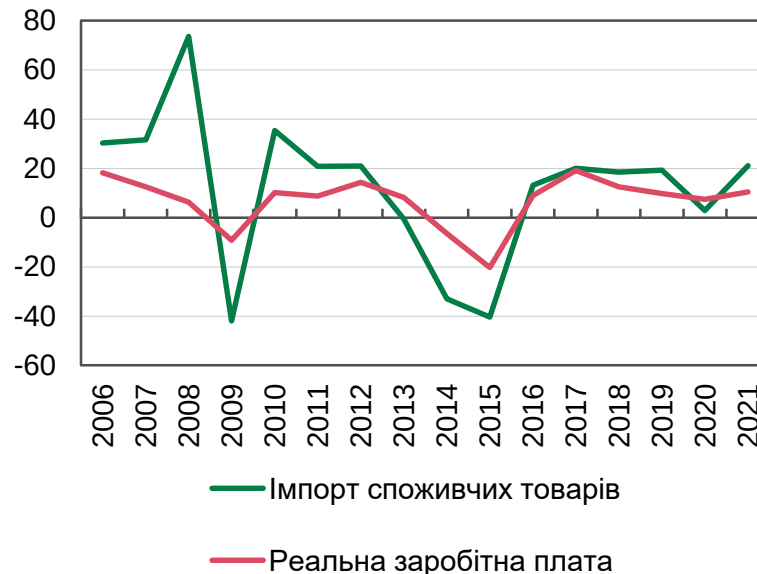
Високий імпорт як одна з причин хронічного дефіциту торгівлі товарами

Імпорт товарів за широкими економічними категоріями, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Імпорт споживчих товарів та реальна заробітна плата, % р/р

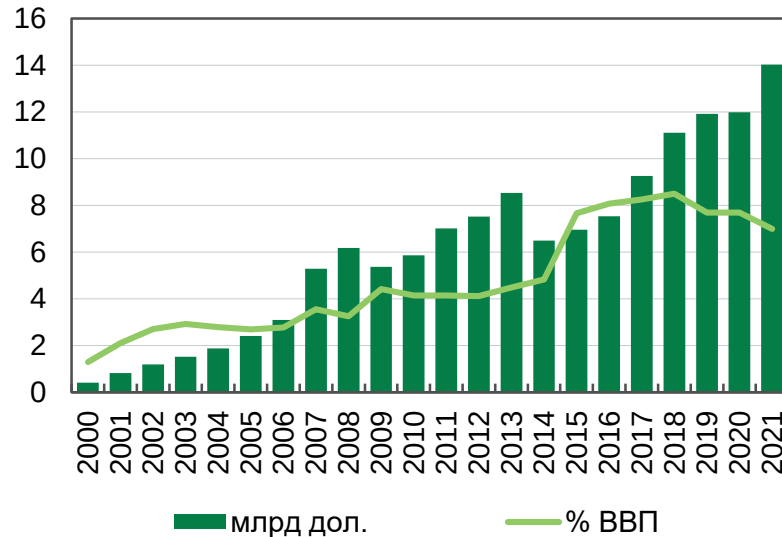
Джерело: НБУ, ДССУ.

- Основу імпорту становили товари проміжного споживання, здебільшого енергоносії (вугілля, нафтопродукти, газ), сировина та напівфабрикати для подальшої переробки
- Вагому частку генерував імпорт споживчих товарів, який має пряму залежність від доходів населення і чутливий до криз. Близько половини становили споживчі товари короткострокового призначення та легкові автомобілі
- Інвестиційний імпорт сягав щонайбільше 20% від загального імпорту товарів

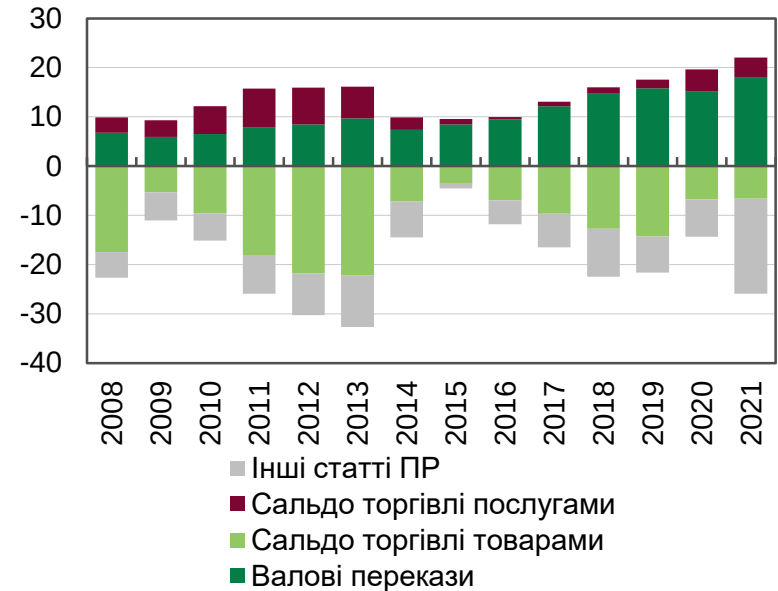
Грошові перекази як одне з джерел покриття дефіциту торгівлі товарами

Грошові перекази

Джерело: НБУ.

Поточний рахунок, млрд дол.

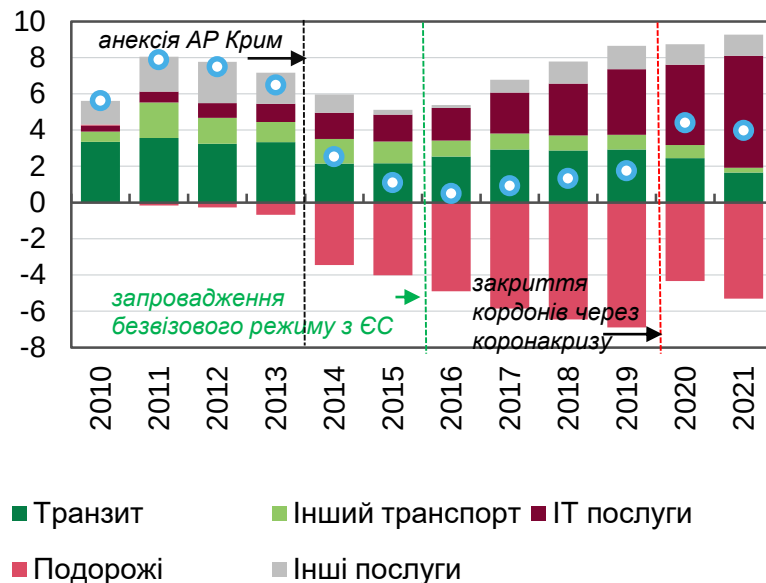

Джерело: НБУ.

- За період 2002-2021 рр грошові перекази зросли більше, ніж удесятеро, і стали потужним джерелом припливу валюти в країну
- Грошові перекази характеризуються стабільністю порівняно з іншими фінансовими потоками та швидшим відновленням після кризи
- Надходження грошових переказів менше залежить від економічного циклу та менш схильне до раптових зупинок

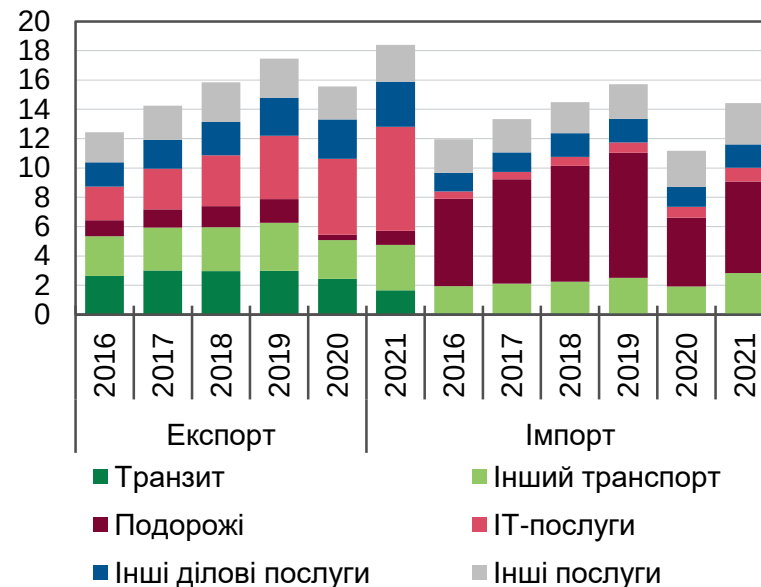
Традиційний профіцит торгівлі послугами

Торговля услугами, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Торговля услугами, млрд дол.

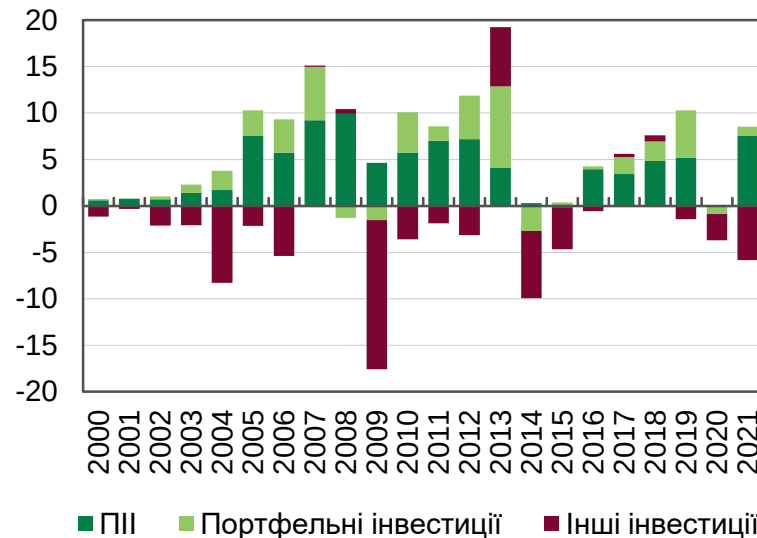

Джерело: НБУ.

- В експорті: домінування транспортних та ІТ-послуг. Основні чинники динаміки:
  - обсяги транзиту газу з росії
  - економічне зростання
  - висока конкурентоздатність українських ІТ-спеціалістів та світовий попит на їх послуги
- В імпорті превалювали послуги за статтею "подорожі". Динаміка визначалася здебільшого рівнем доходів населення

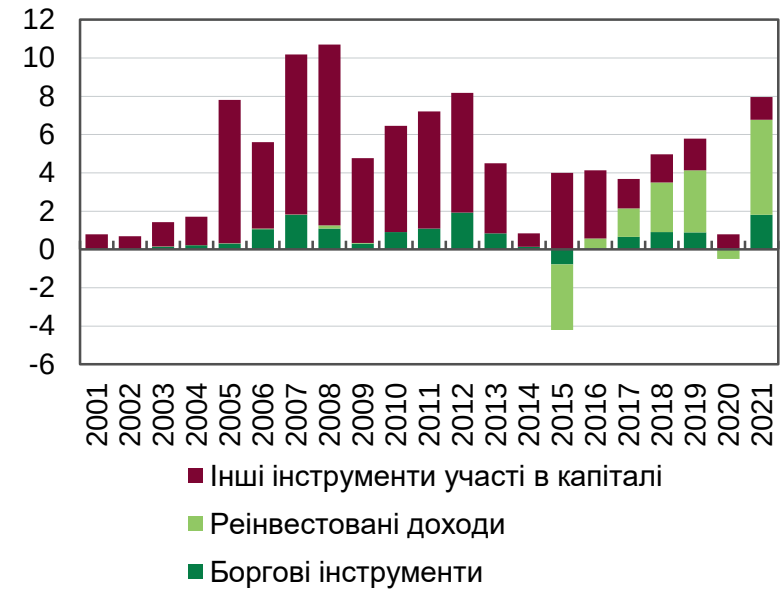
Фінансовий рахунок: прямі іноземні інвестиції як основне джерело припливу капіталу та покриття дефіциту ПР

Фінансовий рахунок: чисті зовнішні зобов'язання, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Прямі іноземні інвестиції, млрд дол.

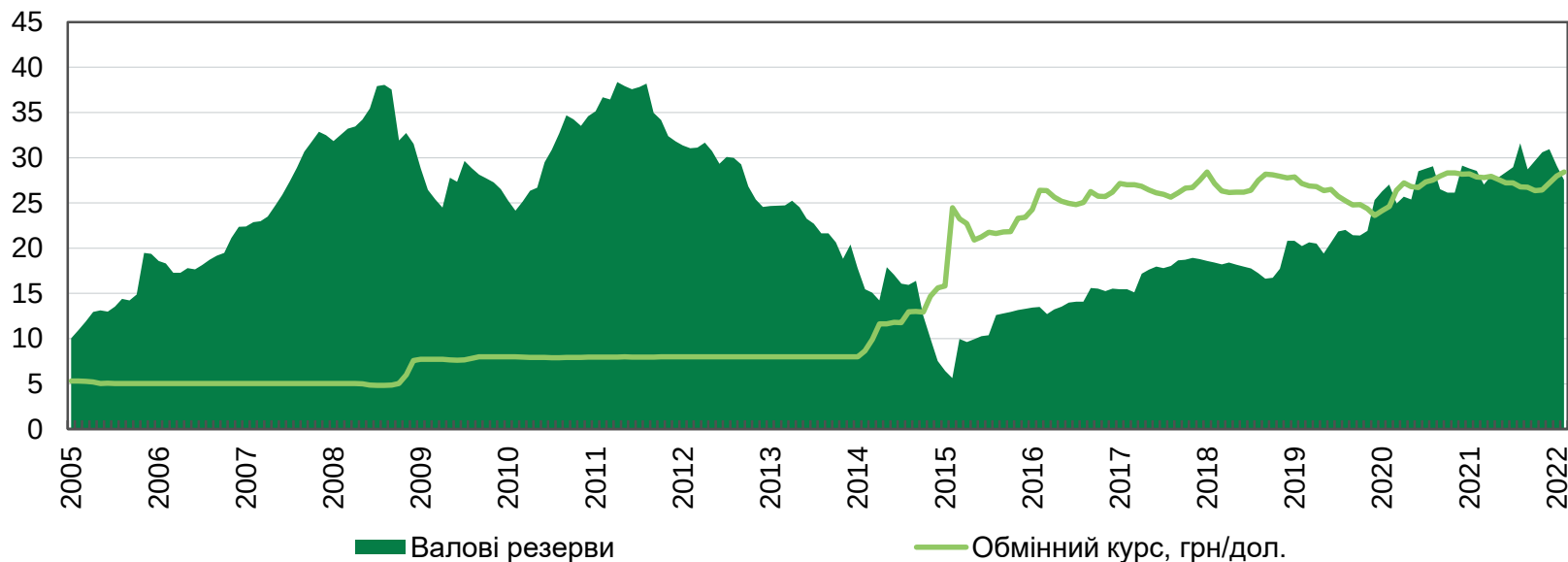

Джерело: НБУ.

- Прямі іноземні інвестиції – найбільш стійка частина фінансових потоків, залежна від бізнес клімату в країні – реципієнті. Значна їх частина сформована реінвестованими доходами. Водночас акумульовані запаси ПІІ є вкрай низькими
- Портфельні інвестиції волатильні, визначаються борговим капіталом, залежать від дохідності боргових інструментів. Призводили до зростання валового зовнішнього боргу
- Інші інвестиції волатильні, визначаються динамікою торгових кредитів та готівки поза банками

Зміна монетарної політики з 2014 року: стабільне нарощування валових міжнародних резервів

Валові міжнародні резерви та обмінний курс

Джерело: НБУ.

- Безграмотна макрофінансова політика призвела до скорочення резервів протягом 2011-2013 рр для підтримання фіксованого обмінного курсу в умовах макроекономічних дисбалансів
- Потрійна криза 2014-2015 років мала наслідком критичне зниження резервів
- Перехід до режиму ІТ та проведення виваженої макрофінансової політики сприяли поступовому нарощуванню резервів з 2016 року
- Додатковим чинником нарощування резервів була і міжнародна підтримка протягом коронакризи
- На початок повномасштабного вторгнення резерви становили 27.4 млрд дол.

Характеристики платіжного балансу до 2022 року

- Хронічний дефіцит торгівлі товарами:
  - Залежність від імпорту енергоносіїв
  - Високий імпорт споживчих товарів в умовах низької конкурентоздатності українських товарів
  - Слабкий інвестиційний імпорт, що стримує інтенсивний розвиток економіки
  - Сировинний експорт, чутливий до коливань світової кон'юнктури
- Традиційний профіцит торгівлі послугами
- Покриття дефіциту поточного рахунку за рахунок потоків капіталу приватного сектору та державних запозичень
- Стабільне нарощування резервів
- Структурні проблеми:
  - Низька диверсифікація експорту
  - Недостатній рівень розвитку високотехнологічних галузей
  - Залежність від зовнішнього фінансування
- **Ринкова природа платіжного балансу.** Його динаміка відображала типові процеси для економіки, що розвивається,: спроби залучити інвестиції, залежність від світових цін на сировину та поступову інтеграцію у світову торгівлю. Дефіцит поточного рахунку фінансувався за рахунок припливу приватного капіталу та запозичень. Виважена монетарна політика забезпечувала нарощування валових міжнародних резервів

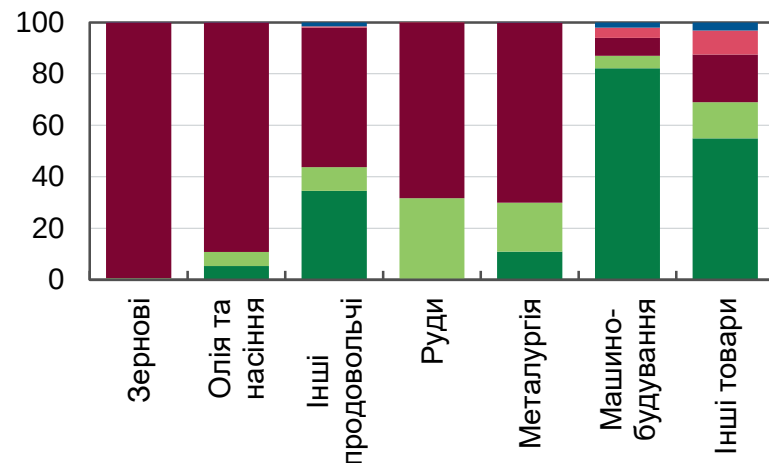

Вплив повномасштабного вторгнення на платіжний баланс

Колапс експорту товарів на початку вторгнення...

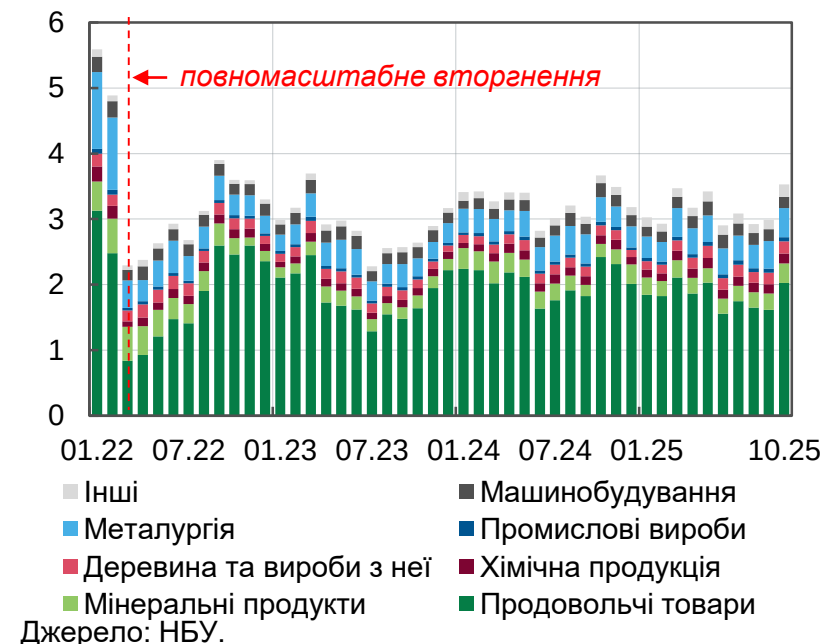
Транспортування експорту у 2021 році, %

■ Автомобільний ■ Залізничний ■ Морський
■ Повітряний ■ Інший

Джерело: ДМСУ.

Експорт товарів, млрд дол.

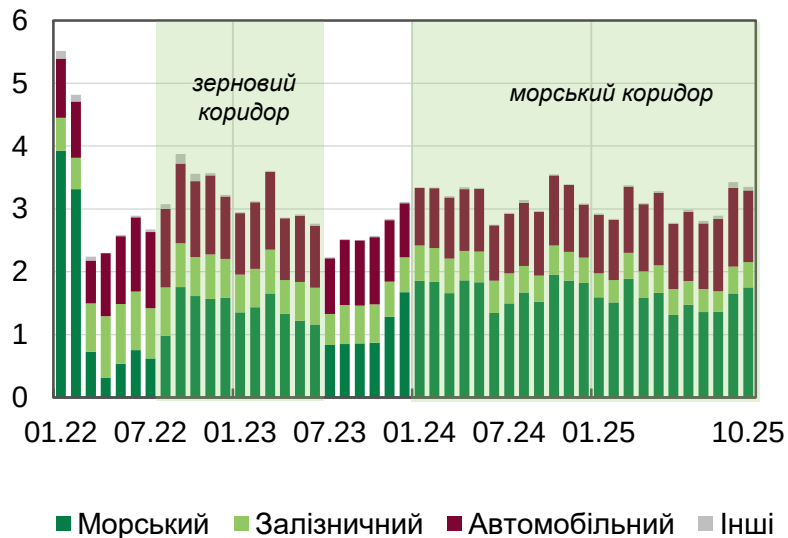

Джерело: НБУ.

- Перед початком повномасштабного вторгнення значна частка українського експорту постачалася через морські порти. Блокування морських портів спричинило різке падіння експорту товарів у перші місяці повномасштабної війни
- Крім того, було зруйновано і виробничі потужності експортоорієнтованих секторів: ГМК, машинобудування

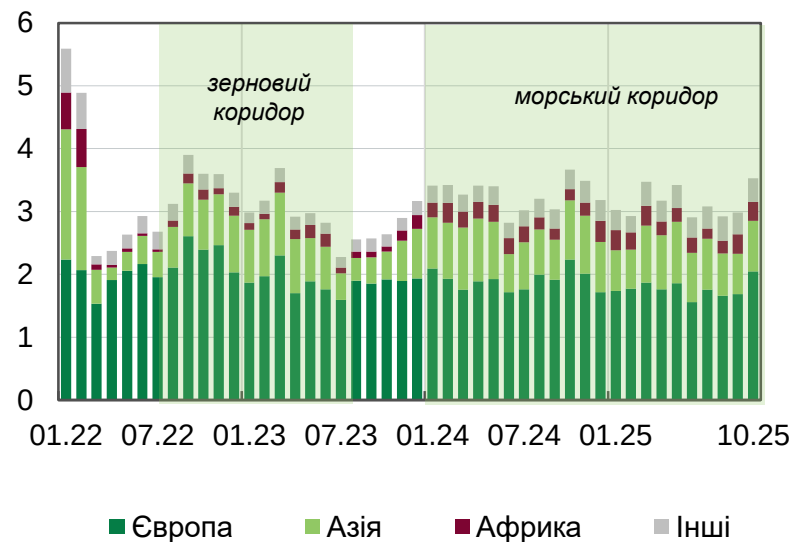
... та поступове його відновлення завдяки розбудові альтернативних шляхів та лібералізації торгівлі з ЄС

Транспортування експорту, млрд дол.

Джерело: ДМСУ.

Географія експорту товарів, млрд дол.

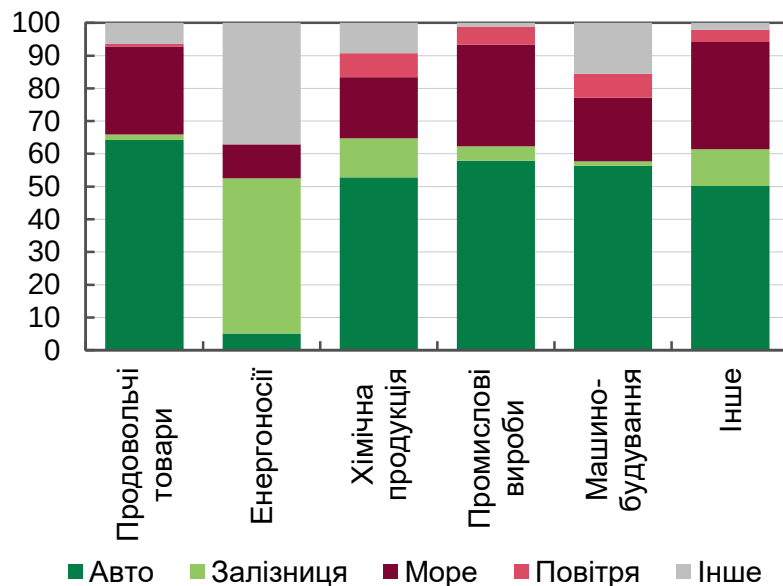
Джерело: НБУ.

- З початку повномасштабної війни Україна розпочала активну розбудову альтернативних шляхів:
  - Активізувалася робота дунайських портів
  - Ініціатива ЄС "Шляхи солідарності"
  - Функціонування зернового коридору з липня 2022 року по червень 2023 року
  - Початок роботи морського коридору (серпень 2023) і повноцінне його функціонування з грудня 2023 року
- Крім того, нарощуванню експорту продовольчих товарів сприяла і лібералізація торгівлі з ЄС: було скасовано мита та квоти на ввезення української продукції

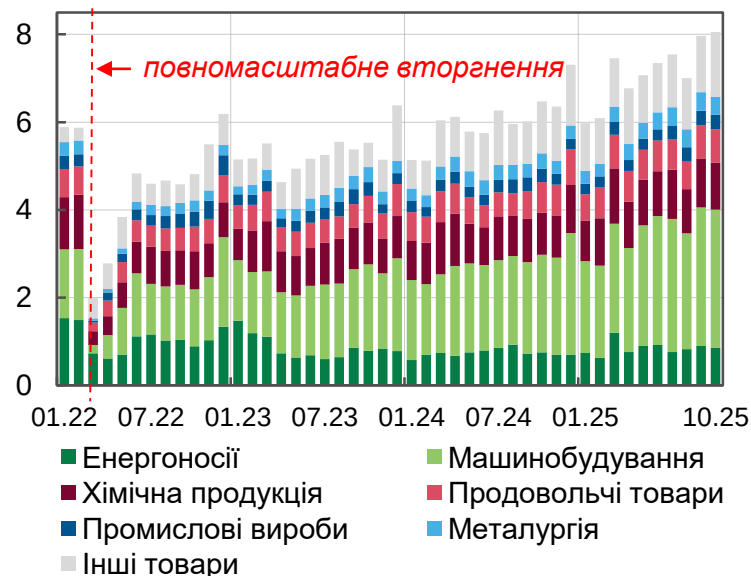
Менші втрати імпорту товарів через нижчу залежність від моря та швидке відновлення внутрішнього попиту

Транспортування імпорту у 2021 році, %

Джерело: ДМСУ.

Імпорт товарів, млрд дол.

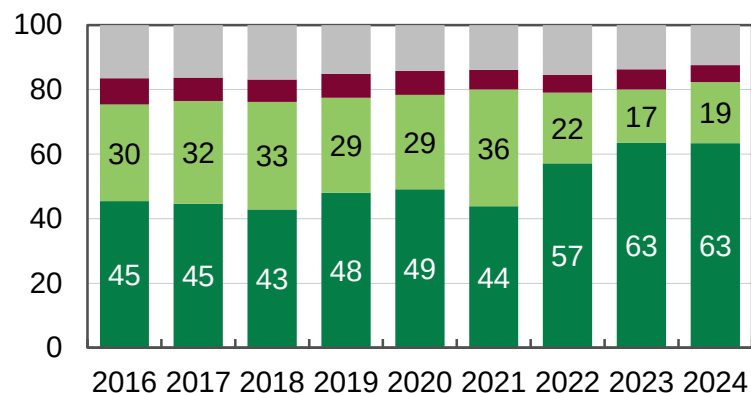

Джерело: НБУ.

- Стрімке відновлення імпорту після першого шоку було зумовлено:
  - пільговим оподаткуванням низки товарів, яке було скасовано в липні 2022 року
  - нарощуванням імпорту нафтопродуктів через руйнування потужностей з виробництва та зберігання нафтопродуктів
  - високим попитом на товари критичного імпорту, зокрема в умовах високої потреби армії в умовах обмеженого власного виробництва

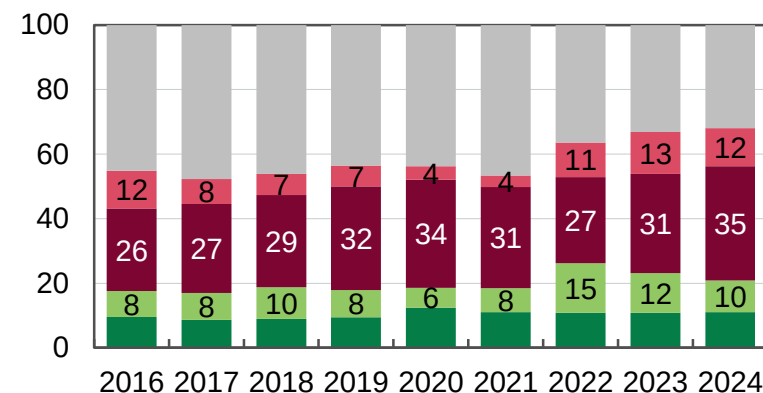
Відчутні структурні зміни торгівлі товарами

Структура експорту товарів, %

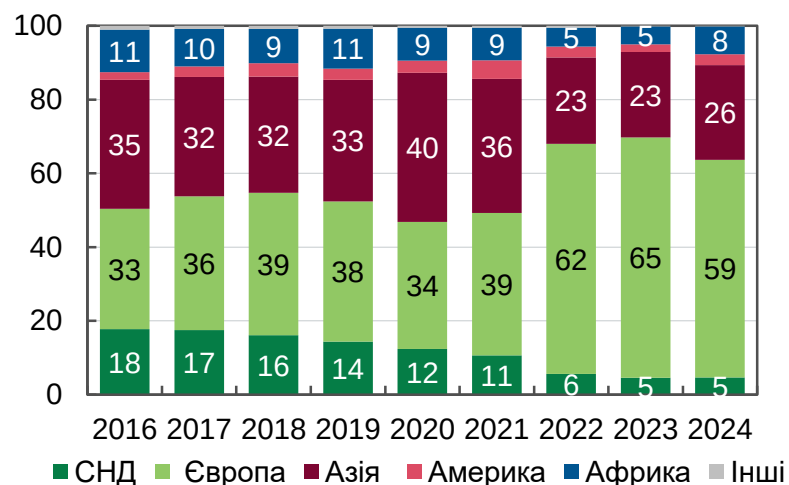

■ Продовольчі товари ■ ГМК
■ Машинобудування ■ Інше

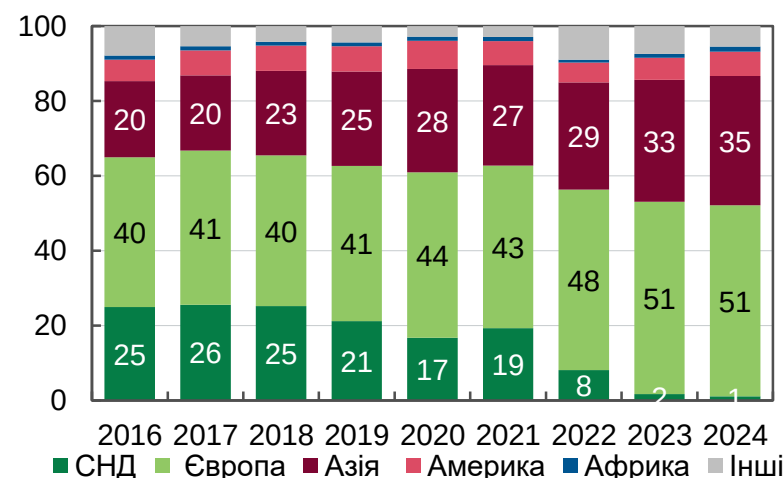
Структура імпорту товарів, %

■ Продовольчі товари ■ Нафтопродукти
■ Машинобудування ■ Різне
■ Інше

■ СНД ■ Європа ■ Азія ■ Америка ■ Африка ■ Інші

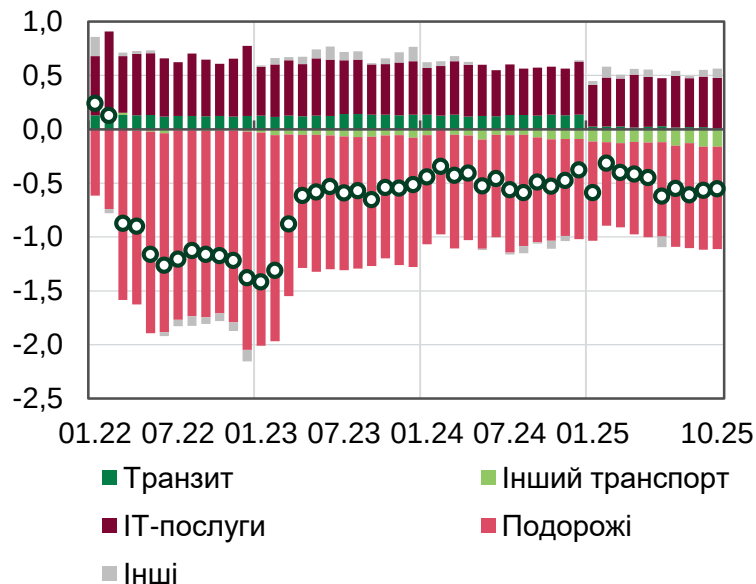

■ СНД ■ Європа ■ Азія ■ Америка ■ Африка ■ Інші

Джерело: НБУ.

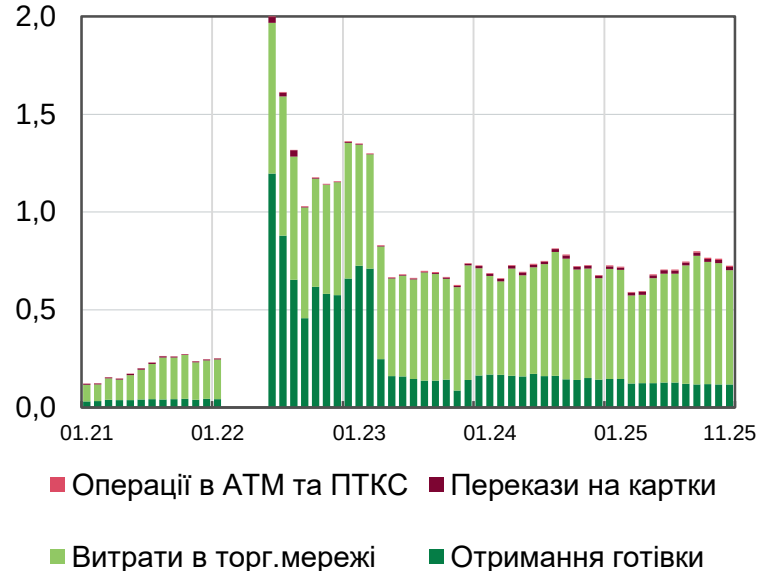
Масштабна міграція як чинник формування дефіциту торгівлі послугами...

Сальдо торгівлі послугами, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Операції з українських карток за кордоном, млрд дол.

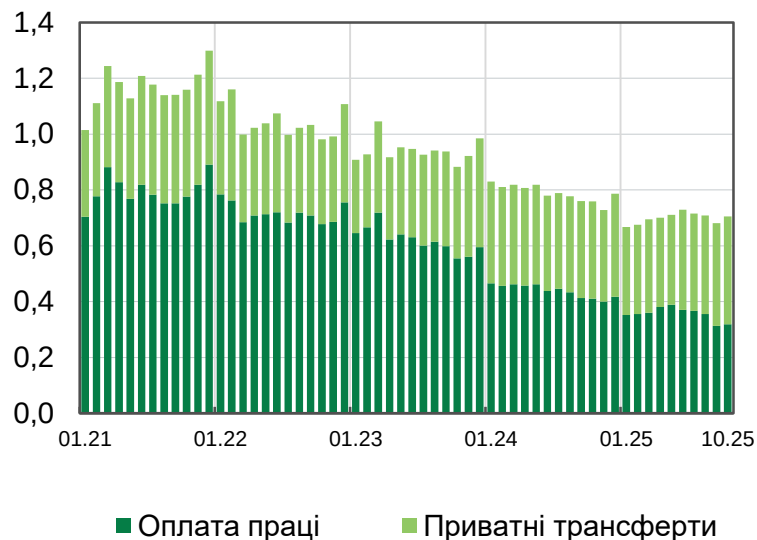

Джерело: НБУ.

- Найбільша з II світової війни міграція
- Витрати українців за кордоном, як наслідок формування дефіциту торгівлі послугами
- Певне скорочення зняття готівки з українських карток за кордоном з березня 2023 року в умовах звуження спреда між офіційним та готівковим курсами гривні та посилення ефективності заходів фінансового моніторингу та валютного нагляду

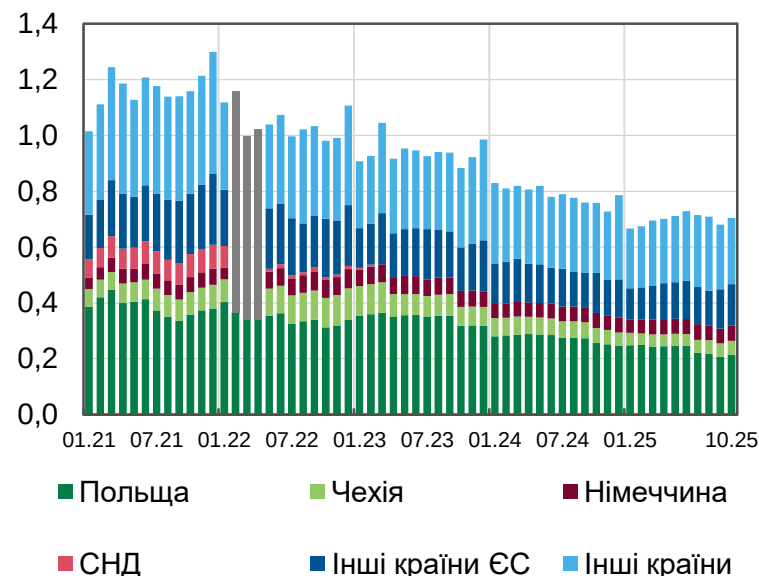
... та скорочення грошових переказів

Грошові перекази, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Грошові перекази за країнами, млрд дол.

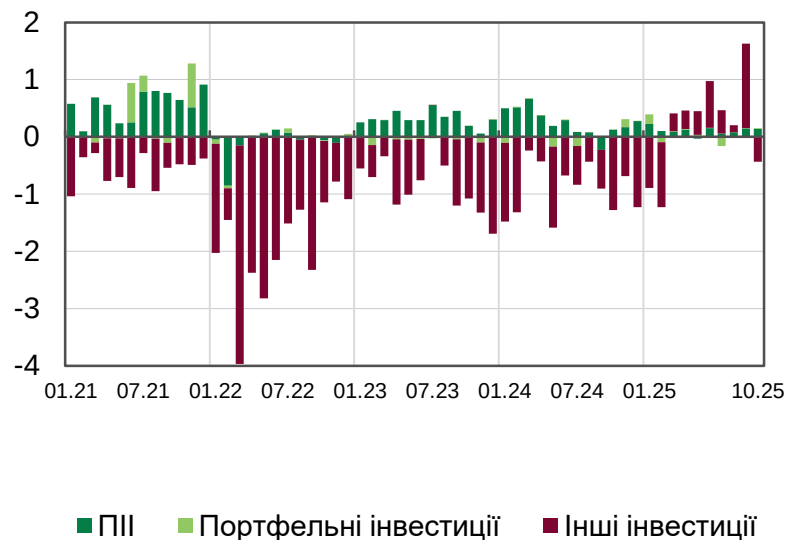

Джерело: НБУ.

- Зміна портрета середнього мігранта: переважно жінки з дітьми, які отримують соціальну допомогу, а не чоловіки
- Повернення в Україну значної частини чоловіків, що працювали за кордоном раніше, для участі в бойових діях (за перший місяць війни за даними ДПС, до України в'їхало 400 тис осіб, з яких 75-80% це чоловіки)
- Унеможливлення традиційної сезонної трудової міграції
- Зникнення потреби в надсиланні приватних трансфертів через возз'єднання сімей за кордоном

Звуження потоків капіталу приватного сектору

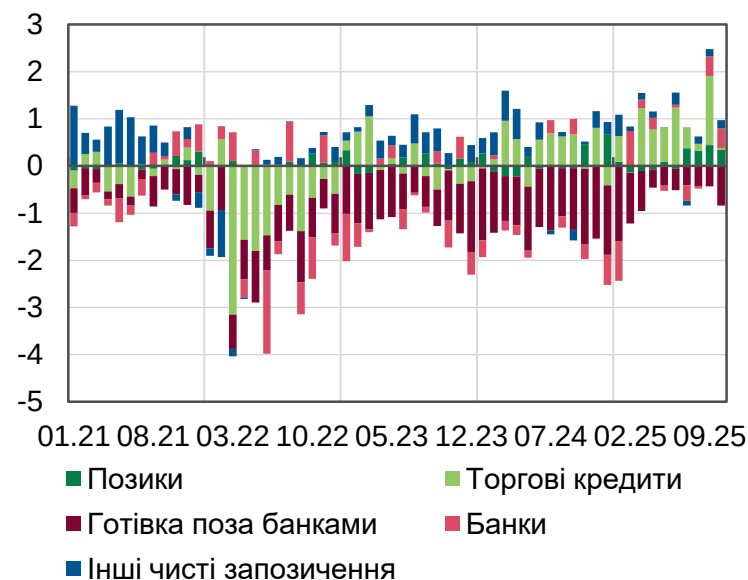
Залучення реального сектору, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Звуження потоків інвестиційного капіталу в результаті невизначеності та високих безпекових ризиків
- Зростання активів за торговими кредитами у 2022 році через логістичні труднощі та небажання експортерів заводити валютну виручку до країни, операції з військовою технікою та поліпшення повернення експортної виручки у 2025 році
- Нарощування готівки поза банківською системою в умовах активного використання українських карток за кордоном та посилення турбулентності у 2024 році, звуження попиту у 2025 році
- Майже недоступний ринок позик для приватного сектору

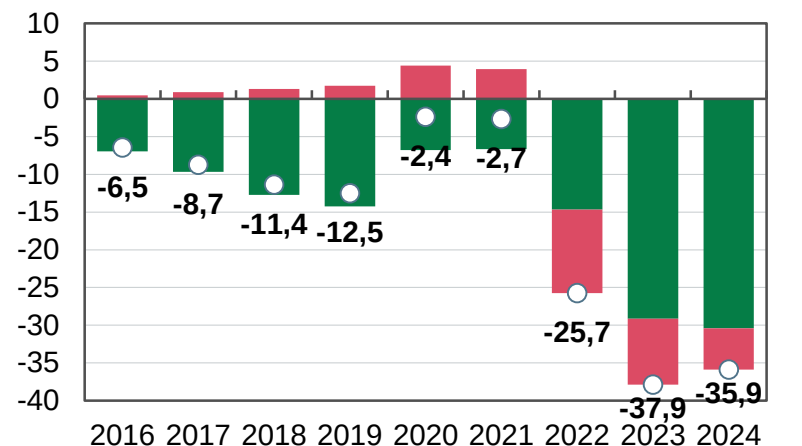
Інші інвестиції приватного сектору, млрд дол.

Джерело: НБУ.

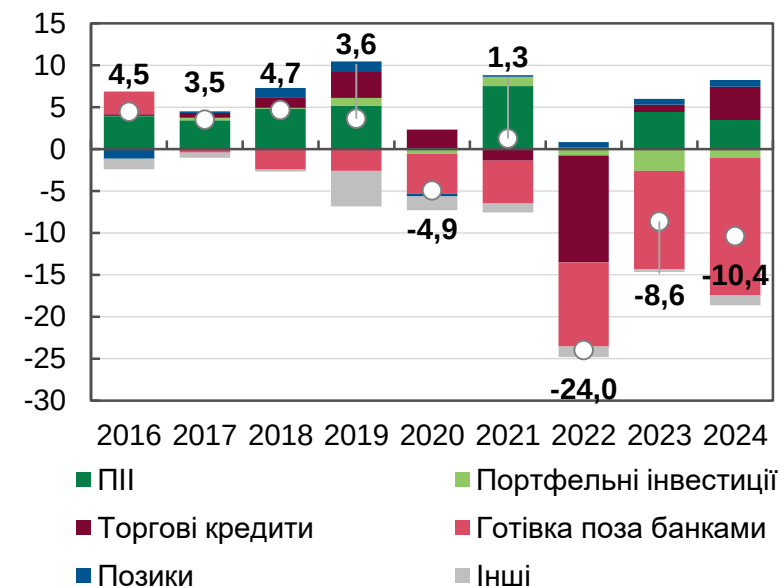
Значний структурний дефіцит валюти як прямий наслідок війни

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами, млрд дол.

Джерело: НБУ.

Боргові та інвестиційні залучення приватного сектору, млрд дол.

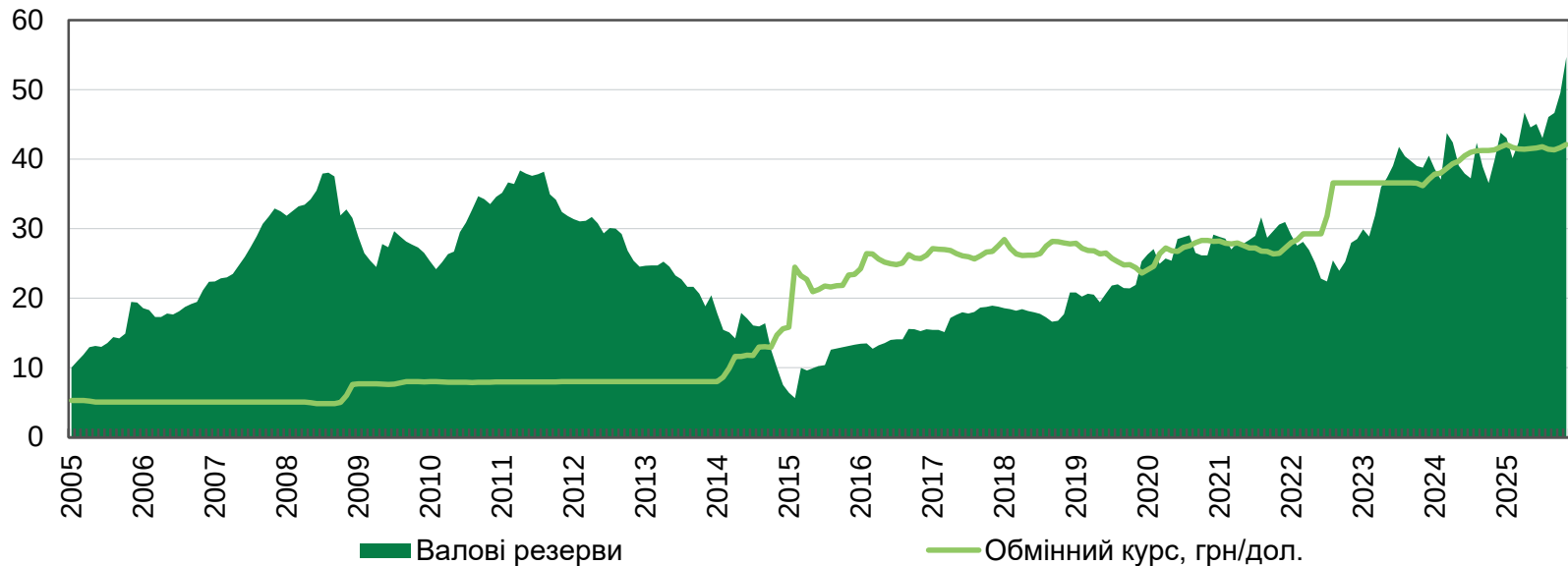

Джерело: НБУ.

- Обмежений потенціал традиційних економічних інструментів в умовах:
  - високих безпекових ризиків
  - обмеженого виробничого потенціалу через руйнування
  - валютних обмежень
  - неможливості скоротити державні видатки

Виважене проведення монетарної політики як підґрунтя забезпечення стабільності валютного ринку

Валові міжнародні резерви та обмінний курс

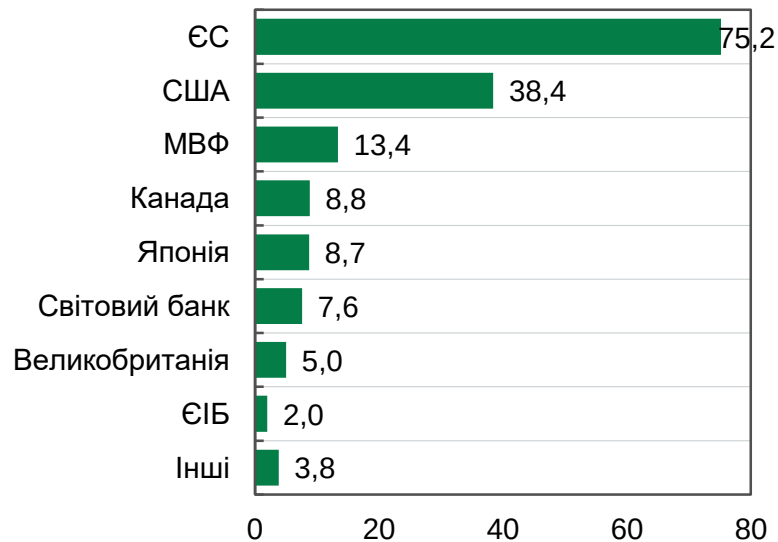

Джерело: НБУ.

- Фіксація курсу (24.02.2022) дала змогу уникнути миттєвого колапсу, але ціною скорочення резервів та подальшого поглиблення дефіциту поточного рахунку
- Перефіксація курсу (липень 2022) – необхідне коригування, яке сприяло зменшенню тиску на резерви та забезпечило стійкість платіжного балансу в умовах війни
- Перехід до режиму керованої гнучкості (жовтень 2023 року): покриття частини попиту на валюту через ринкові механізми, більш ефективне використання міжнародної фінансової допомоги

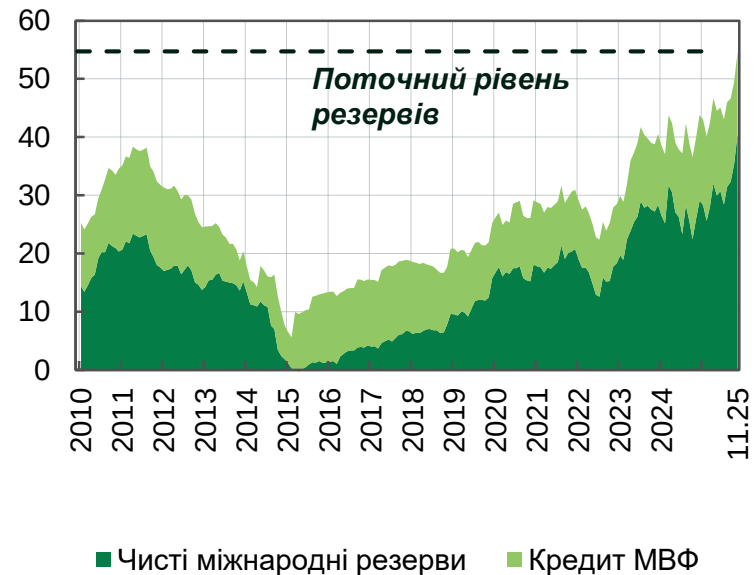
Міжнародна фінансова допомога як основне джерело покриття структурного дефіциту валюти

Міжнародна фінансова допомога з початку повномасштабної війни, млрд дол.

Джерело: НБУ, МФУ, дані з відкритих джерел.

Валові міжнародні резерви, млрд дол.

Джерело: НБУ.

- Значні обсяги міжнародної фінансової допомоги забезпечили:
  - Підтримку стабільності обмінного курсу
  - Утримання резервів на достатньому рівні, рекордний рівень наприкінці 2025 року
  - Вивільнення внутрішніх надходжень для забезпечення армії
  - Стимулювання структурних реформ

Характеристики платіжного балансу України після 2022 року

- Різке погіршення зовнішньоторговельної позиції
  - Колапс експорту як наслідок обмеженого виробничого потенціалу
  - Значна внутрішня потреба в товарах критичного імпорту
  - Формування суттєвого дефіциту торгівлі послугами внаслідок масштабної міграції
- Зміна товарної та географічної структури експорту та імпорту товарів
  - Суттєве нарощування частки продовольчих товарів в експорті при скороченні частки продукції ГМК
  - Значне зростання частки Європи в зовнішній торгівлі
  - Переорієнтація імпорту на критичні товари в умовах високої потреби з боку армії та для відновлення економіки
- Значне звуження традиційних джерел фінансування дефіциту ПР
  - Мінімальні надходження інвестиційного капіталу в умовах високої невизначеності
  - Звуження боргового капіталу через високі безпекові ризики
  - Скорочення грошових переказів в умовах масштабної міграції
- Суттєві обсяги міжнародної фінансової допомоги
- Стабільно високий рівень валових міжнародних резервів
- **Платіжний баланс набув рис дотаційного та військового характеру**

Платіжний баланс України під час відбудови після завершення великої війни

ВИКЛИКИ ДЛЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ

Передумови успішного повоєнного відновлення: поліпшення інвестиційного клімату

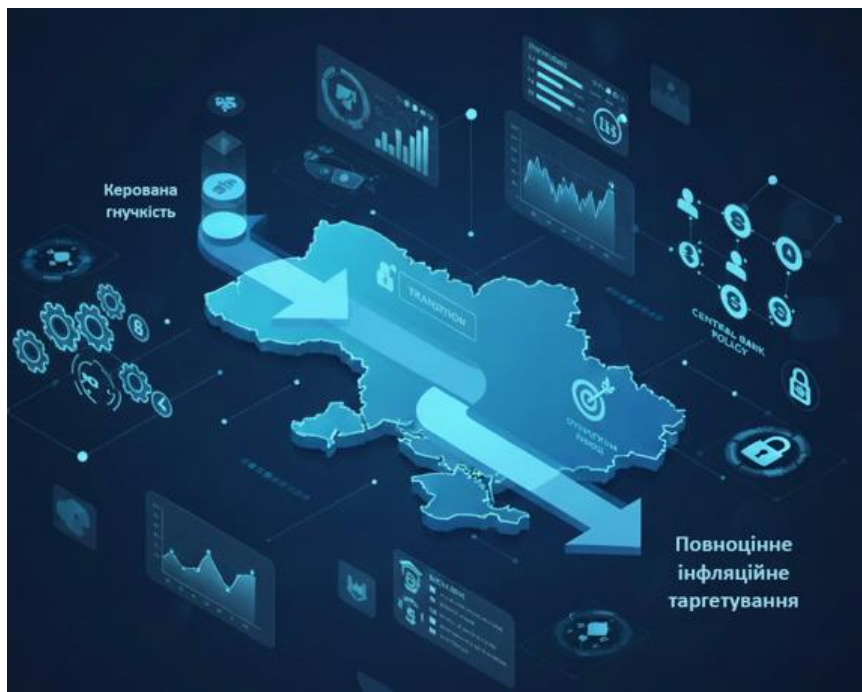
- **Верховенство права та судова реформа.** Інвестори повинні бути впевнені, що їхні права власності захищені, а суперечки вирішуються справедливо та ефективно. Недосконалість судової системи та корупція були одними з найбільших бар'єрів для інвестицій в Україну до війни.
- **Боротьба з корупцією.** Системна та безкомпромісна боротьба з корупцією на всіх рівнях. Це зменшує ризики для бізнесу, підвищує передбачуваність та створює рівні умови гри.
- **Захист прав власності.** Законодавство, що гарантує захист прав власності, а також ефективні механізми їхнього примусового виконання.
- **Дерегуляція та спрощення ведення бізнесу.** Зменшення бюрократичних перешкод, спрощення дозвільних процедур, ліцензування, податкового адміністрування.
- **Ефективне корпоративне управління.** Прозоре управління державними підприємствами та банками, призначення незалежних наглядових рад.
- **Стабільна макроекономічна політика.** Прогнозована фінансова та монетарна політика, низька інфляція, створюють сприятливе середовище для планування інвестицій.
- **Приватизація.** Прозора та чесна приватизація державних підприємств може залучити значні інвестиції та підвищити ефективність їхнього управління.

Передумови успішного повоєнного відновлення: відновлення експортного потенціалу

- **Розвиток логістики та інфраструктури.** Відбудова та модернізація портів, залізниць, доріг, прикордонних пунктів пропуску. Розвиток нових логістичних хабів.
- **Доступ до фінансування.** Забезпечення доступу експортерів до доступних кредитних ресурсів, механізмів страхування експортних ризиків.
- **Диверсифікація експорту та переробка.** Стимулювання виробництва та експорту товарів з вищим ступенем переробки.
- **Енергетична безпека та доступна енергія.** Надійне та доступне енергопостачання, розвиток "зеленої" енергетики.
- **Інтеграція в європейські та світові ринки.** Адаптація стандартів та законодавства до європейських, активна участь у міжнародних торговельних угодах, збільшення залученості до глобальних виробничих ланцюгів.

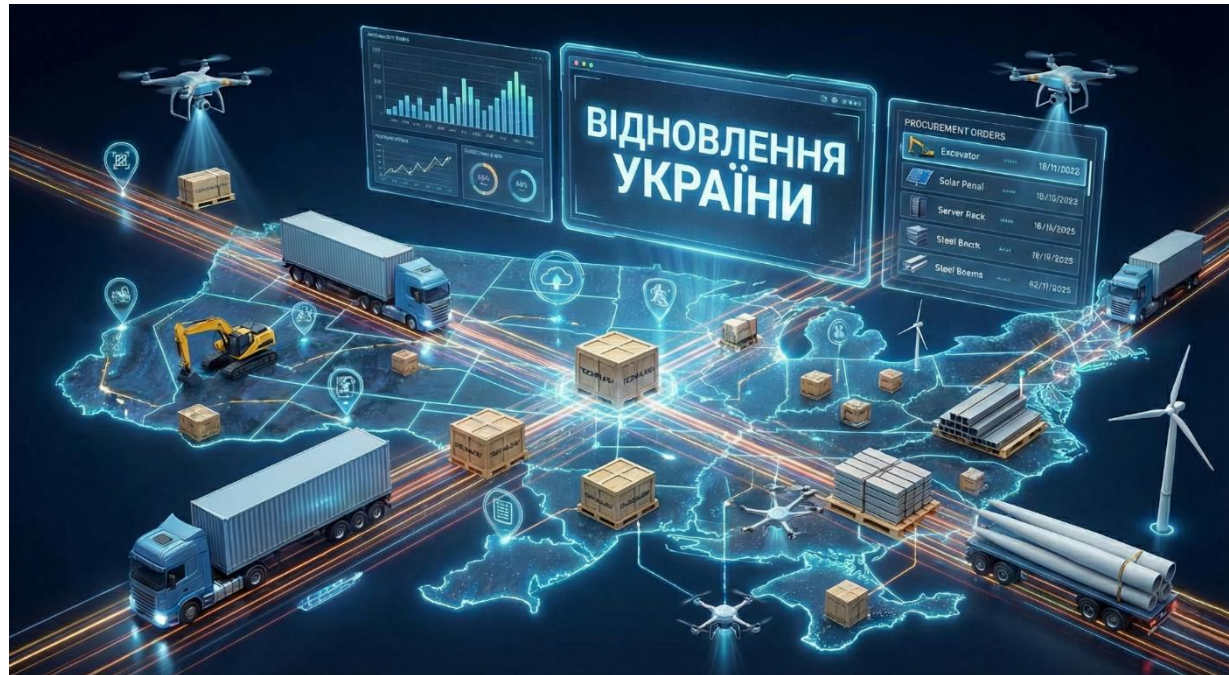
Передумови успішного повоєнного відновлення: подальша лібералізація та гнучкість монетарної політики

- **Поступовість.** Перехід від режиму керованої гнучкості до вільно плаваючого обмінного курсу повинен відбуватися поетапно, щоб уникнути шоків для економіки та бізнесу.
- **Інфляційне таргетування.** Кінцевою метою є впровадження повноцінного інфляційного таргетування, який є ознакою здорової та конкурентної економіки, що довіряє ринковим механізмам.
- **Переваги режиму:**
  - **Амортизатор шоків.** Плаваючий обмінний курс забезпечує гнучку адаптацію економіки до зовнішніх шоків, зберігаючи міжнародні резерви.
  - **Прогнозованість.** Інфляційне таргетування підвищує прогнозованість політики, що знижує премію за ризик та сприяє зростанню інвестицій і припливу капіталу за фінансовим рахунком

Очікуваний стан зовнішнього сектору: Значний, але "здоровий" дефіцит поточного рахунку через (1) масштабний імпорт для відбудови

- **Імпорт, спричинений потребою у відновленні країни:**
  - **Капітальне обладнання:** Машини, устаткування, будівельна техніка для відбудови інфраструктури, промислових підприємств, житла.
  - **Сировина та матеріали:** Метал, цемент, деревина, паливо для будівництва.
  - **Технології та послуги:** Імпорт інноваційних технологій, послуг інженерів, архітекторів, консультантів для відбудови за принципом "краще, ніж було".
- **Зростання споживчого імпорту:** з поверненням вимушених мігрантів та зростанням доходів збільшиться попит на споживчі товари, частина яких буде імпортуватися

Очікуваний стан зовнішнього сектору: Значний, але "здоровий" дефіцит поточного рахунку через (2) поступове зростання експорту

- **Відновлення традиційних галузей.** Розблокування портів, відновлення сільськогосподарського виробництва та металургії.
- **Розвиток нових експортних галузей.** Потенціал для розвитку ІТ-сектору, оборонно-промислового комплексу, переробки агропродукції, "зелених" технологій.
- **Переробка.** Переорієнтація на експорт товарів з вищим ступенем кінцевої переробки, що прямо впливає на зростання валютних надходжень.

Очікуваний стан зовнішнього сектору: Приплив капіталу за фінансовим рахунком, ПІІ як основне джерело фінансування дефіциту поточного рахунку

- **Перспективні сектори:**
  - **Енергетика.** Досягнення енергетичної незалежності та інтеграції в європейську мережу, модернізація мереж.
  - **Оборонно-промисловий комплекс.** Спільне виробництво та локалізація технологій із країнами-партнерами.
  - **Агропереробка.** Перехід від експорту сировини до готової продукції (м'ясопереробка, виробництво олії, борошна, готових продуктів). Гарантія вищого прибутку та створення робочих місць.
  - **ІТ та R&D.** Інвестиції у розвиток інноваційних центрів, стартапів та аутсорсинг, користуючись наявним висококваліфікованим людським капіталом
  - **Логістика та інфраструктура.** Відбудова та розширення портів, залізниць, прикордонних переходів, що полегшить міжнародну торгівлю.
- **Джерела ПІІ:** Інвестиції з країн-партнерів, міжнародних інвестиційних фондів, приватних компаній, зацікавлених у відбудові та розвитку України.

Очікуваний стан зовнішнього сектору: зміна характеру міжнародної фінансової допомоги

- **Трансформація міжнародної допомоги.** Підтримка переорієнтовується з кризового реагування на фінансування розвитку. Акцент зміщується на цільове фінансування проєктів, інституційний розвиток та залучення приватного капіталу через механізми змішаного фінансування.
- **Кредитування МФО.** Кредити від МФО надаватимуться на преференційних умовах, обумовлених прогресом у структурних реформах та підвищенням інвестиційної привабливості.
- **Портфельні інвестиції.** Із зростанням стабільності відновлюється залучення портфельних інвестицій, які мають бути доповненням до ПІІ, а не їхньою заміною.
- **Стимування відпливу капіталу.** Післявоєнна стабільність і передбачуваність політики необхідні для мінімізації відпливу приватного капіталу.

Трансформація платіжного балансу та стратегія відбудови

- Характеристики до 2022 року:
  - Типовий дефіцит поточного рахунку: сировинний експорт та високий імпорт енергоносіїв, споживчих і товарів проміжного споживання. Низька диверсифікація експорту товарів
  - Фінансування дефіциту за рахунок потоків капіталу приватного сектору та державних запозичень
- Трансформація під час великої війни
  - Різке погіршення зовнішньоторговельної позиції
  - Суттєвий дефіцит торгівлі послугами через масштабну міграцію
  - Звуження потоків інвестиційного та боргового капіталу приватного сектору
  - Платіжний баланс набув дотаційного та військового характеру. Міжнародна фінансова допомога стала основним джерелом покриття структурного дефіциту валюти
- Ключові виклики
  - Недостатність та волатильність експортних надходжень
  - Висока імпортозалежність
  - Безпрецедентна залежність від міжнародної фінансової допомоги
- Стратегія відновлення:
  - Комплексна реалізація структурних реформ та відновлення експортного потенціалу
  - Забезпечення макрофінансової стабільності через послідовну лібералізацію валютного ринку та перехід до повноцінного інфляційного таргетування